

Dr FRIDRIH POPS

Dr Fridrih Pops

Pisati o dru Fridrihu Pop-su znači, jednovremeno, pisati istoriju razvitka Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu i Saveza jevrejskih opština Jugoslavije za poslednjih dvadeset godina, između dva velika rata¹⁾.

Dr Fridrih Pops spadao je u grupu eminentnih predstavnika jevrejske zajednice u Jugoslaviji, koji su vodili i davali pravac njenoj mnogostrukoj delatnosti na kulturnom, verskom, socijalnom i političkom polju. Oni su se sa ljubavlju i razumevanjem odnosili prema složenosti svih problema koji su se postavljali ovoj zajednici, punoj individualnosti i heterogenosti.

Početak aktivnog rada dr Fridriha Popsa, kao predsednika Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu, pada u prve godine našeg stoleća. On je ušao u javni život posle smrti svoga oca, dr Samuila Popsa,

poznatog lekara u Beogradu i ranijeg predsednika Aškenaske opštine.

¹⁾ Kao čovek koji je kroz 15 godina bio u neposrednoj blizini dr Fridriha Popsa, bilo kao službenik Saveza, ili u radu u cionističkim ustanovama u Beogradu, koji je pratio njegov rad i aktivnost kako u Savezu jevrejskih opština tako i u drugim jevrejskim ustanovama, ja sam srećan što mi je redakcija „Almanaha“ omogućila da objavim ovo nekoliko redaka umesto biografije dr Fridriha Popsa.

U to vreme, Aškenaska je opština bila tek u razvitku. Preuzimanjem pretsedničkog mesta u Aškenaskoj opštini, dr Pops je odredio svoj pravac rada, a time i svoju buduću karijeru. Napustivši mešto službenika u Ministarstvu inostranih poslova, on je izabrao advokatski poziv, koji će mu omogućiti široku delatnost na jevrejskom javnom poslu, a i dati vremena da se bavi i političkim javnim životom. Njegova advokatska kancelarija, vremenom, postaće velika i ugledna, kako u zemlji tako i u inostranstvu.

Gotovo u isto vreme javlja se i nadrabin Ignjat Šlang, koji će, kao rabin i veroučitelj, a naročito kao saradnik dr Popsa, umnogome doprineti da ova opština postane napredna i značajna ustanova, koja će činiti čast Jevrejima u Jugoslaviji.

Medutim, onaj autohtoni jevrejski element, sefardski Jevreji, daleko mnogobrojniji, živeli su svojim patrijarhalnim životom na Jaliji i Dorčolu, čuvajući svoje bogate jevrejske tradicije, u okviru porodice, koja je značila sve. Još se pevalo na španskom jeziku i još su se slavili jevrejski praznici sa „svima tasima i talambasima“, kao u pričama Hajima Daviča. Purim, vašar i maske, „mezas“ i „bodas“, daju još uvek šarolik karakter toj sredini. Ali snažni izdanci tog stabla već uveliko izbijaju ka centru grada. Nova generacija intelektualaca i školovanih privrednika uveliko osvaja pozicije u svekolikom jevrejskom javnom životu.

Osetivši taj polet sefardskih Jevreja, dr Pops i Ignjat Šlang su uneli više daha i razumevanja prema njima tražeći užu i jaču saradnju, suzbijajući razlike, koje su postojale kroz generacije, kako u mentalitetu tako i u vaspitanju. Trebalo je izbrisati tragove prošlosti, bez predrasuda i uskogrudosti.

Ličnost dr Popsa značila je u našoj zajednici gipkost u radu i dinamiku aktivnosti. On nije bio ideolog, niti ličnost vezana za izvestan nepisani, kruto fiksirani program. On je bio u javnom životu ono što je bio u privatnom radu — advokat. Širokogrud, sve drugo samo ne krut dogmatičar, boreći se protiv svake netrpeljivosti, dr Pops je mnogo doprineo da se „nivelišu“ i srede odnosi između onih „di ariva“ tj. gornjih, i onih, „di abašo“, sa donjeg kraja, sa Jalije. Njemu i Ignjatu Šlangu ima da se pripíše kao lična zasluga što su umeli među Sefardima da nađu mnoge sumišljenike i saradnike, i mnoge lične prijatelje. On je bio čovek koji se trudio, nekad sa više a nekad sa manje uspeha, da nađe kompromisno, povoljno rešenje za probleme jevrejske zajednice u Jugoslaviji, bilo da su to bili problemi na verskom, kulturnom, socijalnom ili političkom polju. To je rešenje bilo diktovano i trenutnim raspoloženjem u samoj zajednici ili van nje. Nije radio po utvrđenim kalupima, niti je bio zadržan fanatik. Njegova gipkost u poslu, spremnost na kompromis koji ne odstupa od osnovne težnje, ali je i ne naglašava — to je valjda bila tajna njegovog uspeha, te je kroz 30 godina stajao na čelu Aškenaske opštine, a kroz 20 godina de-

lovao kao predsednik Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština, tog vrhovnog tela i centralnog predstavnika jevrejske zajednice u Jugoslaviji.

Prvi svetski rat zatekao je jevrejsku zajednicu u Srbiji administrativno dosta sredenu. Jevrejska zajednica u Srbiji, koja nije brojala više od 25.000 duša, živela je svojim mirnim patrijarhalnim životom. Priključenje Stare Srbije i Makedonije nije donelo veliko povećanje u broju duša, tako da nije bilo ni većih organizatorskih ili administrativnih promena.

1914 godina donosi nagli preokret. Mnogi Jevreji su oступali sa srpskom vojskom preko Albanije, u inostranstvo, u izgnanstvo. Mnogi su Jevreji odvedeni u zarobljeništvo i internaciju, a mnogo je dobara opljačkano i uništeno za vreme bombardovanja Beograda.

Dr Pops je bio oficir i, kao takav, povlačio se sa vojskom. Ozbiljno bolestan, bio je poslat, kao i mnogi drugi, na lečenje u Svajcarsku. To njegovo bavljenje u Švajcarskoj dovelo ga je u bližu vezu sa Rafajlom Fincijem, takode advokatom i predsednikom Jevrejske sefardske opštine u Beogradu, i dr Jakovom Čelebonovićem, koji je bio jedan od aktivnih saradnika u Jevrejskoj sefardskoj opštini. Kako su se pred kraj I svetskog rata počele nazirati konture raspada Austro-Ugarske Monarhije i težnja za priključenjem izvesnih njenih delova Srbiji, počelo se raspravljati: došlo se na misao da se osnuje jedan centralni organ, koji će organizaciono povezati sve jevrejske opštine u proširenoj Otadžbini. To je bila osnova, koja će docnije dovesti do osnivanja Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

Sa proglašenjem Ujedinjenja, i za jevrejsku zajednicu nastali su mnogi i komplikovani problemi. Finansiski ruinirana, jevrejska zajednica u Srbiji predstavljala je nešto sasvim drugo od sredenog i uravnoteženog života jevrejskih zajednica u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Broj inteligencije u novoprisajedinjenim krajevima je bio daleko veći od intelektualnog kadra koji se zatekao na teritoriji Srbije. Dok su u Srbiji, na čelu duhovnog života, stajali hahami ili samouki rabini, — na drugoj strani bili su brojni rabini sa fakultetskom spremom, muzički školovani kantori i spremni veroučitelji. Najzad, na teritoriji Hrvatske i Vojvodine uveliko je bila uzela maha asimilacija, što je još više komplikovalo međusobne odnose. — Valja spomenuti i ekstremno-nacionalne struje u novoj Otadžbini, koje su, kako to često biva posle ratova, ubacile antisemitske parole, i one su u pojedinim pokrajinama, naročito u Bosni, trebalo da dovedu i do tragičnih posledica. Sve je to nametalo mirno rasuđivanje, staloženost, mnogo takta i umerenosti. S druge strane, Jevreji iz Hrvatske su doneli u novu državu jedan ideološki pokret, ideju o osnivanju jevrejske države, koji nije bio nepoznat u Srbiji, ali koji nije do toga vremena imao izričito ideološku bazu, organizovanu administraciju, stalnu štampu i vezu sa ostalim jevrejskim svetom. Oni su taj novi pokret, cio-

nizam, bujno i stihijski prihvatili, ali sad mu je trebalo dati formu, uobličiti ga i saobraziti mentalitetu srbijanske sredine, dati mu zakonski oblik i pravo „domaćinstva“.

Vodeća ličnost tog jugoslovenskog Jevrejstva postaje, polako ali sigurno, dr Fridrih Pops. Pristupačan i bez nadmenosti, čovek širokih vidika, a uz to pretsednik Aškenaske prestoničke opštine, oko njega su se počeli skupljati pretstavnici, naročito vojvođanskih opština, koji su imali mnogo štošta da srede kod zemaljskih-državnih centralnih vlasti.

Sad se u saradnji sa pretstavicima Sefarda u Beogradu, koji su već bili dostigli i zavidan politički ugled, naime u saradnji sa Šemajom de Majom, Rafajlom Finciijem, dr Davidom Alkalajem, dr Solomonom Alkalajem, dr Davidom Albalom, dr Bukićem Pijade i Aronom Alkalajem — da spomenemo samo najvažnije — traži put i način za sređivanje međusobnih odnosa, sondira se teren koji će dovesti do prve konferencije pretstavnika jevrejskih opština, što će biti preteča prvog osnivačkog kongresa Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Ovom brzom razvoju stvari mnogo doprinose dr Isak Alkalaj, koji je u to vreme bio predestinirani vrhovni rabin, i vrlo aktivni nadrabin Šlang. Osnivački kongres Saveza i njegovi dozniji kongresi dovode do jedinstvenog stava, kao i jedinstva organizacije svih članova jugoslovenskog Jevrejstva. Ta sloga će dati osnovu za budući jedinstveni rad i na drugim poljima jevrejske delatnosti. Iako se to razvijalo u dosta brzom tempu, jer je prva konferencija održana već 1919 godine, a prvi kongres Saveza u novembru 1920 godine, — osnove su bile konkretne, formulisane u pravilima Saveza, koja će važiti do kraja 1929 godine, kada će biti donet i Zakon o verskoj zajednici Jevreja u Jugoslaviji. — Iako je na kongresu za pretsednika Saveza izabran dr Hugo Špicer, jedna čestita starina, aktivan cionistički dugogodišnji radnik, advokat i pretsednik Jevrejske opštine u Osijeku, koji je za dugi niz godina značio pojam u jevrejskom javnom radu, — za pretsednika Izvršnog odbora Saveza, sa sedištem u Beogradu, izabran je dr Pops. On je i stvarni rukovodeći pretsednik Saveza i posle smrti dr Huga Špicera on ga zamenjuje na položaju pretsednika i to ostaje do kraja svoga života, biran redovno na svima kongresima.

Savez jevrejskih opština, stvoren u saradnji sa ostalim pretstavicima jevrejske zajednice u Jugoslaviji, primio je od svog osnivanja pravac rada, značaj i ulogu koju mu je dr Pops već od ranije bio odredio. U tome i jeste značajna i istorijska zasluga dr Popsa. Nisu ništa manje zasluge i značaj dr Popsa kao pretsednika Aškenaske opštine.

Ta do I svetskog rata skromna i malena opština počela je da se razvija gigantskim tempom, blagodareći tome što su se mnogobrojni aškenaski Jevreji iz novopriključenih pokrajina preselili u Beograd.

U harmoničnoj saradnji sa novim saradnicima, dr Pops pristupa zidanju velikog hrama u Kosmajskoj ulici 1925 godine, ulazeći u obaveze koje ni daleko veća zajednica ne bi izdržala. Ali, dr Pops je ostao onaj stari optimista, elastičan i gibak u poslu, znajući već unapred da će jevrejsko srce njegovih opštinaru, u zemlji i van nje, podneti sve potrebne žrtve. Nisu to bile male brige i obaveze, ali njegova durušnost i istrajnost u poslu, njegova umešnost da obezbedi saradnju drugih, a naročito mladih, omogućili su mu pun uspeh, i ne samo u ovom poduhvatu koji je kruna njegovog rada u Aškenaskoj opštini. — Ako ovome dodamo njegovu saradnju u ostalim opštinskim ustanovama, a naročito njegovu brigu za jevrejske studente, okupljene oko Jevrejske menze, koja je bila u istoj zgradi — da spomenemo samo najvažnije i najmarkantnije — dobiće se profil dr Popsa.

U istoriji jugoslovenskih Jevreja, cionistički pokret je bio važan i odlučujući činilac. Premda nije poticao iz porodice gde se insistiralo na jevrejskom vaspitanju, a dodirrom sa srpskom sredinom primio je i mnoge njene osobine, — dr Pops je kroz ceo svoj život bio vrlo napredan jevrejski cionistički radnik. Bio je dugogodišnji pretsednik Mesne cionističke organizacije, a bio je i potpretsednik Saveza cionista Jugoslavije, aktivni saradnik u radu za Keren Kajemet i Keren Hajesod. Njegova je uloga bila vrlo vidna i značajna. Nije bio ideolog u cionističkim postulatima, ali budući njegov dobar izvršitelj, umnogome je doprineo uskoj saradnji i čvrstoj povezanosti oba Saveza, — Saveza jevrejskih opština i Saveza cionista Jugoslavije, što će 1936 godine dovesti i do revolucionarnih promena u sastavu jevrejskih opština.

Bez učešća i aktivne saradnje dr Popsa, teško je zamisliti da bi do ovakve jedne osnovne promene i moglo doći, jer dr Pops je imao uza sebe ne samo opštine na teritoriji Srbije i Južne Srbije, već i opštine Bosne i Hercegovine, a naročito Vojvodine. Godina 1936 pretstavlja prekretnicu u istoriji razvoja jevrejskih opština u Jugoslaviji. Ona je značila osnovnu promenu u funkciji jevrejske opštine. Od jedne amorfne, verski i socijalno samo administrativne jedinice, opština postaje dinamična ustanova, koja dobija svoj puni značaj ne samo u hramu već i u školi, poklanjajući punu pažnju nacionalnom vaspitanju omladine, brizi za njeno uzdizanje, zatim aktivnim pomaganjem nacionalnih aspiracija jevrejskih masa, radom za Erec Izrael, solidarnošću sa ostalim jevrejskim zajednicama u svetu, moralnim i materijalnim pomaganjem, težnji za osnivanjem jevrejske države u Palestini.

Dom dr Fridriha Popsa, i njegove ljubazne supruge Ruže, primio je mnoge i uvažene goste, koji su značili ime i čast u jevrejskom svetu. Dr Nahum Sokolov i Menahem Usiškin, dr Nahum Goldman i dr Olsvanger, dr Joahim Prins i dr Rahela Klompus,

— da spomenemo samo nekoliko od najuglednijih, — bili su gosti naše zajednice, koji su nam donosili pozdrave i dobre želje širokih jevrejskih masa, a tražili našu saradnju na delu obnove Palestine. Takt i aktivnost dr Popsa doprinosili su uspehu svake od ovih poseta u Beogradu kod nadležnih državnih vlasti, i do najvišeg mesta. A njegov ugled u nejevrejskim krugovima obezbeđivao je već unapred pun uspeh i otvarao sva željena vrata.

Dr Fridrih Pops, iako je pretežno vodio jevrejski javni rad, bio je i politički aktivan u širem smislu. Pripadao je Demokratskoj stranci, koja je mnogo značila u političkom životu Srbije, a docnije i proširene Jugoslavije. On nije ušao u parlament, kao Šemaja de Majo, ali je više puta bio kandidovan u Demokratskoj stranci. Bio je pretstavnik te stranke u beogradskoj gradskoj opštini, kao odbornik, a jedno vreme bio je i zamenik predsednika opštine.

Godina 1939 donosi teške promene u stavu Države prema jevrejskoj zajednici. Zao duh hitlerizma probija čvrste bedeme srbijanske i jugoslovenske demokratije. Dolaze režimi koji prihvataju teze mračnjaštva. Prihvataju se ideje i uvode razne forme fašizma, a sa dolaskom prvih izbeglica iz Nemačke i Austrije već se naziru konture mučne budućnosti. Antisemitska delatnost uzima maha sve drskije i bezobzirnije. Na čelu stoje razni Cicvarići i Ljotići. Donose se novi zakoni, ograničenja u školi i u trgovini, brišu se rasporedi rezervnih oficira. Dolazi i do opšte diskriminacije. Već jevrejski sveštenik nema pravo da sa pretstavnicima drugih veroispovesti prisustvuje i činodejstvuje pri zaklinjanju regruta. Na kongresu Saveza u Beogradu 1939 godine nastaje lom. Vrhovni rabin se brani da je protestovao kod najviših nadležnih vlasti, ali da „verskim funkcionerima ne doliči da vrše demonstracije“. Dr Albala vodi uzbudljive i duge razgovore sa knezom Pavlom u Belom dvoru, zajedno razmatraju politička pitanja sa kartama rasprostrtim na bogatim tepisima. Ali sve je uzalud.

Ova situacija dovodi do velikog razočaranja u širokim krugovima jevrejskih masa. Glavni odbor Saveza, na čelu sa dr Popsom, i svi ostali njegovi saradnici, primio je sa protestom i negodovanjem ovu novu političku orijentaciju režima. Jednim cirkularnim proglasom oni protestuju protiv ovog kursa koji je suprotan svim načelima i mentalitetu širokih jugoslovenskih narodnih slojeva. Savez je izjavio da će se boriti svim legalnim sredstvima protivu diskriminacije jedne zajednice koja je, kroz ceo period borbe za oslobođenje i ujedinjenje, delila i dobro i zlo sa ostalim čestim jugoslovenskih građana.

U takvoj situaciji dr Pops nije izgubio dah i prisustvo duha a ni svoj večiti optimizam. Pa ipak, katastrofa je zatekla jevrejsku zajednicu i dr Popsa nespremne. Dve godine docnije hitle-

rovske horde će pregaziti našu zemlju i zajedno sa oko dva miliona drugih građana uništiće i 3/4 celokupnog jevrejskog življa. U toj stravičnoj atmosferi, Jevreji Jugoslavije, u svojoj ogromnoj većini nisu pobjegli iz zemlje. Mnogi naši rezervni oficiri i vojnici, ostavši bez rasporeda, jer im je „kao nepouzdanom elementu” bio oduzet, ostali su kod svojih kuća; drugi su se sami prijavljivali svojim nekadašnjim komandama, te je tako izvestan broj oficira i vojnika dopao nemačkog ropstva.

Savez je i u tim danima na čelu sa dr Popsom vršio svoju dužnost. Ali, i ta njegova funkcija bila je kratkog veka. Organizovani su logori uništenja, gde se skoncentrišu Jevreji Srbije i Banata. Dr Pops biva uhapšen i odveden u Grac, gde sreće dr Aleksandra Lihta, nadrabina Ignjata Slanga, dr Morica Levija, sarajevskog nadrabina, Bernarda Robičeka i druge. Posle izvesnog vremena, dr Pops puštaju na slobodu. On se vraća u Beograd i tu će, pustivši dugu bradu i noseći crne naočare, pod imenom „čika Jova” kao „ilegalac” biti svedok streljanja Jevreja i masovnog uništenja u dušegupkama Topovskih šupa, Taš-Majdana, Jajinaca i Sajmišta. Šimu Spicera, generalnog sekretara Saveza i najbližeg saradnika dr Popsa, muče na Banjici i streljaju ga. Dr Bukić Pijade, u svojstvu lekara na Banjici, presvisnuo je od bola.

Po završetku rata, 1945 godine, dr Pops je onaj koji će ponovo obnoviti Savez jevrejskih opština. Ove godine slavila se desetogodišnjica tog značajnog datuma. Ali sada, pod novim vidicima i sa drugim političkim nazorima, voćstvo u Savezu preuzima mlađa generacija javnih radnika, iako formalno, iz pažnje i poštovanja prema njemu kao osnivaču i inicijatoru Saveza, dr Pops ostaje njegov pretsednik.

To više nije bio dr Pops koga smo poznavali. Slomljena opštom tragedijom, hapšenjima i gonjenjem za vreme okupacije, snaga dr Popsa je počela da kopni. Doduše, on je, iako slab i oronuo, svakog dana dolazio u Savez, gde je tražio da bude obavešten o svakom događaju. Pročitavši poštu i obavivši telefonske razgovore — on bi mirna koraka i sa tašnom u ruci odlazio svojoj kući, verujući da je ispunio svoju redovnu dužnost prema zajednici kojoj je on verno služio skoro četrdeset godina. To više nije bio stari dr Fridrih Pops.

Njegov nekadašnji mladi saradnik u Izvršnom odboru Saveza jevrejskih opština, i nekadašnji prvi potpretsednik Aškenaske opštine u Beogradu, dr Albert Vajs, preuzima funkciju pretsednika Saveza jevrejskih opština, posle smrti dr Popsa.

Dr Popsu je bilo 74 godine kada je na dan 28 maja 1948 godine umro u Beogradu. Sahranjen je na Sefardskom groblju u Beogradu.

Nestalo je jevrejske Jalijske, možemo slobodno reći i jevrejskog Doréola. Nestalo je jevrejskog života u staroj sinagozi, nekadašnjoj osnovnoj školi, „el melder”, u ženskoj zanatskoj školi, u Jevrejskoj

ulici, u „Oneg Šabatu”, u Domu jevrejskog ženskog društva. Nema više ni velikih dvorišta, ni maski na Purim, ni vašara. Nema ni gospode Estire i Šaloma Ruso, nema više ni Haku „el burekdži”, ni čika Haima Koena, ni Tuću. Sve je to nestalo, a sa njim i obeležje Dorćola, Jalije, i sveg onog sveta koji je bio karakterističan za beogradsku jevrejsku sredinu do Drugog svetskog rata.

Tragična je i pomisao da je ceo taj jevrejski život, kao preko noći, nestao. Usahnuo, kao kap vode u pustinji.

U sjajnoj plejadi idealnih jevrejskih radnika u Beogradu i Srbiji naš stari Bard, dr Fridrih Pops, zauzeće istaknuto mesto, kao dugogodišnji pretsednik Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu i kao pretsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.